

МОНГОЛ ДАХЬ АРДЧИЛАЛ БА ТҮҮНИЙ ЧАНАР**Д.Ганбат**Улс төрийн Боловсролын Академийн
Удирдах Зөвлөлийн дарга**Товч агуулга:**

Ардчиллын чанарын хувьд гурав дахь давалгааны ардчилсан улс өнөөдөр ч янз бүрийн асуудалтай тулгарсаар байгаа ба зарим нь улс төрийн хөгжлийн зогсонги байдлаас гарахын тулд “хадуурах” явдал түгээмэл болжээ. Ардчиллын амлалт ба бодит байдлын хоорондын ялгаа улам нэмэгдсэн, ардчилсан замаар сонгогдсон төрийн түшмэд авлигад автсан, өрсөлдөх чадваргүй, төр засаг нь иргэдийн дуу хоолойг үл тоодог, сонгогчдын итгэл даах чадвар сул гм шинэ ардчилсан улсуудыг тодорхойлох төсөөлөл нэгэнт бий болжээ.

Учир иймд, ардчиллын чанарыг цогцоор нь сайжруулахгүй бол ардчилал хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц, хууль ёсны (legitimacy) болох боломжгүй гэдгийг гурав дахь давалгааны ардчилсан улсын жишээ харуулж, энэ нь Азийн шинэ ардчиллын хувьд бүр ч илүү чухал болно. Олон түмний ой санамжинд амь бөхтэй оршсоор байгаа өмнөх тоталитар, авторитар системийн үлдэгдэлтэй өрсөлдөхийн зэрэгцээ өнөөдөр “үр ашигтай” гэсэн имиж төлөвшүүлж буй авторитар, хагас авторитар хөршүүдийн (Хятад, Сингапур) жишээтэй давхар өрсөлдөх хэрэгтэй болсон. Энэ утгаараа, Зүүн Азийн хөгжингүй ардчилсан (Япон зэрэг) улсын бодит байдал, шинж чанар, ардчиллын хөгжил нь шинэ ардчилсан улсуудад улам чухал болж ирнэ.

Төсөөлж байсан ардчиллын чанар амьдралд биеллээ олохгүй бол ардчилал алсдаа ард түмний зүрх сэтгэлийг эзэмдэж чадахгүй болно. Өөрөөр хэлбэл, ардчиллын легитим шинж ба ардчиллын чанар хоорондоо цогц хамааралтай юм¹. Сайн засаглалын шинж болох улс төрийн эрх чөлөөт байдал, тэгш эрх, эрх зүйт ёс, хариуцлага, тайлагнал, ил тод байдал зэрэг нь ардчилсан дэглэмийн бодит илэрхийлэл болсноор олон нийтийн оролцоо, дэмжлэг нэмэгдэж өмнөх дэглэмийн ул мөр арилах болно. Нөгөө талаас, муу засаглалын шинж тэмдэг болох эцэс төгсгөлгүй авлига, сонгуулийн луйвар, сунжирсан хуурмаг амлалт зэрэг нь ардчиллын институтэд итгэх иргэдийн итгэлийг хэврэг болгоно.

Түлхүүр үг: Ардчиллын чанар, ардчиллын легитим шинж, ардчиллын үнэт зүйлс

А. Ардчиллын легитим шинж

Олон нийтийн үлэмж олонх хувь “манай нийгэмд таарах, хамгийн зөв дэглэм бол энэ ардчилал юм гээд төсөөлж болох бусад хувилбараас хавьгүй дээр нь энэ” гэж итгэдэг болсоноор ардчилал нягтралд хүрэх зайлшгүй урьдчилсан нөхцөл бүрэлдэх юм². Энэ стандарттай харьцуулбал Азийн шинэ ардчилсан улсуудад ардчиллын легитим байдал олон нийтийн бат бөх, хүчтэй дэмжлэгт тулгуурлаагүй байна. Азийн Барометр судалгаанаас (АБС)³ ажиглахад, Азийн улсын иргэд ардчиллын тухайд

¹ Emmerson, Donald K. 2012. “Minding the Gap between Democracy and Governance.: Journal of Democracy, 23(2): 62-73.

² Diamond, 1999:65

³ Өнөөдөр Зүүн, Өмнөд Азийн 15 улс энд хамрагдан судалгаж байна. www.asianbarometer.org

хоёрдмол байр суурьтай, олон нийтийн дунд легитим шинж нь өсөлтгүй байтугай зарим тохиолдолд суларч буй нь харагдана.

АБС-ны арга зүйн дагуу ардчиллын легитим, хууль ёсны байх шинжийг дараах гурван хэмжүүрээр хэмжинэ⁴. Үүнд:

Нэг. Ардчиллыг дэмжих олон нийтийн **дэмжлэг** (*support for democracy*). Үүнд, улс төрийн системийн хувьд ардчиллыг – “бусдаас илүү” гэх (*preferred*), ардчиллыг “хүсэж буй” гэх (*desired*), “таатай” гэх (*suitable*), “нийгмийн асуудлыг шийдэх үр ашигтай” гэх (*effective*), “эдийн засгийн хөгжлөөс илүү чухал” гэх (*prior to economic development*) зэрэг үзүүлэлт багтана.

Хоёр. Шууд бус хэмжүүр буюу **либерал ардчиллын үнэт зүйлс**. Үүнд: - ард түмний өмнө хариуцлага хүлээж буй байдал (*popular accountability*), улс төрийн либерализм (*liberalism*), плурализм (*pluralism*), эрх мэдлийн хуваарилалт (*separation of power*) багтана.

Гурав. Авторитаризмаас хүнийсч буй байдал (*detachment from authoritarianism*) буюу авторитар бусад хувилбарыг хүлээж авахгүй, эсэргүүцэж буй түвшин. Ийнхүү, ардчилсан бус аливаа бусад хувилбарыг эсэргүүцэх нь ардчиллын дэмжлэгийг илэрхийлэх хэмжүүр болно.

АБС-ны хүрээнд Улс төрийн Боловсролын Академи олон нийтийн санаа бодол, төсөөллийн судалгааг Монгол улсад 2002-2022 оны хооронд зургаан удаагийн давтамжтайгаар хийж гүйцэтгэсэн⁵. АБС-ны тоо, үзүүлэлтэд тулгуурлан ардчиллын легитим шинжийг илэрхийлэх хэмжүүрүүдийн тухайд монголын хувьд дараах дүр зураг харагдаж байна.

Нэг. Ардчиллыг дэмжих олон нийтийн дэмжлэг.

“Ардчилсан дэглэм бол засаглалын өөр бусад альтернативаас илүү дээр нийгмийн хамгийн боломжит хувилбар” гэж иргэдийн олонх үзэх явдал нь Ардчиллын нягтралын (*consolidation*) нэг гол урьтач нөхцөл гэвэл монголчуудын хувьд дараах байдал судалгаанаас харагдана. /Хавсралт 1/.

1. Олонхийн хувьд ардчилал эерэг идеал хэвээр байна (гэсэн ч бууралт ажиглагдана, 94-75 хувь).
2. Ардчиллыг үр ашигтай (бууралт 78-52 хувь) гэж дүгнэн, ардчилал таарч тохирно гэх байр суурь өндөр боловч мөн бууралттай (86-68 хувь).

Ардчиллын дэмжлэгийг хэмжих энэхүү таван үзүүлэлтийн эхний гурвын хувьд хэдийгээр бууралттай боловч монголын хүн амын гуравны хоёроос дээш хувь эерэг байр суурь илэрхийлсээр байна. Харин удаах үзүүлэлт буюу ардчиллыг эдийн засгийн хөгжлөөс илүү чухал гэж үзэх үзүүлэлтийн хувьд дэмжлэг илт буурсаар байгаа нь тод харагдана (48-22 хувь). Азийн ардчилсан улсуудын дотор энэ үзүүлэлтээр бид онцгойрч ялгарахгүй байгааг энд тэмдэглэх хэрэгтэй. Азид бүгд л эдийн засгийг илүү чухалчилсаар байна⁶.

“Ардчиллыг бусад дэглэмээс илүүд үзнэ” гэсэн 2002 оны 57 хувийн үзүүлэлт 2022 онд 36,7 хувь хүртлээ буурсан. Ийм доод түвшин Латин Америкийн зарим улсад л ажиглагдсан байдаг. Хүн амын олонх ардчиллыг “илүү чухал” гэж үзэхгүй байгаа нь ардчиллын нягтралд (*consolidation*) гол сорилт болж буй.

⁴ Chu, Yun-han, Larry Diamond, Andrew Nathan, and Doh Chull Shin, eds, 2008, How East Asians View Democracy. New York: Columbia University Press.

⁵ www.asianbarometer.org.

⁶ Yu-tzung Chang, Yun-han Chu, Larry Diamond. A Longitudinal and Comparative Analysis of Citizens' Orientations toward Democracy and Their Evaluation of the Overall Performance of the Democratic Regime in East Asia. Working Paper Series: N 53. www.asianbarometer.org

“Ардчилал нийгмийн асуудлыг шийдэж чадна, үр ашигтай” гэсэн үзүүлэлт монголын хувьд мөн буурч байгаа нь Азийн ардчилсан бусад улсад илэрч буй үйл явцтай ижил хандлагатай байна.

Бүхэлд нь харьцуулбал, ардчиллыг дэмжих таван үзүүлэлтээс зөвхөн эхний гурвын хувьд л иргэдийн олонх эерэг хандлагатай хэвээрээ байгаа боловч 2002 оноос хойшх хорин жилд тавуулаа илт бууралттай байна.

Эдгээр үзүүлэлтийн нийлбэрийг ардчилалд өөриймсөг (*attachment to democracy*) хандах хандлагын илэрхийлэл гэж дүгнэдэг. Монголчуудыг ардчилалд хэр өөриймсөг хандаж буйг 0-6 баллаар хэмжвэл уг хандлага мэдэгдэхүйц бууралттай байна (3,6-2,0)⁷. Өндөр хөгжсөн Япон, БНСУ-ыг оролцуулаад ч Азийн ардчилсан улс энэ хугацаанд бүгд дунджаас буюу 3-аас доогуур орсон нь бид ижил сорилттой тулгарч байгааг харуулна.

Хоёр. Либерал ардчиллын үнэт зүйлс

Онол, арга зүйн хувьд либерал ардчиллын үнэт зүйлс өөрөө гурван үзүүлэлттэй.

Үүнд:

1. Улс төрийн нэгдмэл хамтлаг (*community*) болох нийгмийн гишүүдийн эрх мэдлийн харилцаа (тэгш эрхийн зарчим, нас хүйс, гарал, анги бүлгээс үл хамаарах улс төрийн тэгш эрх).

2. Нийгмийн гишүүд болон эрх баригч хоорондын харилцаа (засгийн эрх барьж буй хүмүүс олон нийтээс сонгогдож төр, засаг ард түмний өмнө хариуцлага хүлээнэ, төр засаг нь олон нийтийн хүсэл зоригийг гүйцэлдүүлэх гол үүрэгтэй гм).

3. Төр засгийн институтцийн харилцан хамаарал (эрх мэдлийн харилцан тэнцэл, хуваарилалтын зарчим).

Либерал ардчиллын үнэт зүйлсийн хувьд хувь хүний эрхтэй харьцуулахад төрийн эрх мэдэл хязгаартай; үг хэлэх зэрэг хүний эрх төрийн зүгээс зөрчигдөхөөс хамгаалагдана; иргэд сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхийг ямар ч шалтгаанаар хязгаарлаж болохгүй; плюрализм зэрэг үүнд мөн зайлшгүй багтана /Хавсралт 2/.

Либерал ардчиллын үнэт зүйлсийн төлөвшсөн байдлыг харьцуулахад Азийн улс дотор Япон, БНСУ оройд нь байгаа бөгөөд ард түмэн дээд эрх мэдэлтэй гэдгийг онцлон чухалчилж байна. Иргэний эрх, эрх мэдлийн хуваарилалт зэрэг асуудлаар БНХАУ, Вьетнам, Камбож сүүл мушгисаар байгаа⁸. 1990 оны ардчилсан хувьсгалаас хойшх хугацаанд Монголд либерал ардчилсан үнэт зүйлс улам төлөвшиж байгаа ба бүхэлдээ энэ үйл явц эргэж буцалтгүй болсон гэж үзнэ. Гэсэн хэдий ч бидэнд асуудал байсаар байна. Тухайлбал, нийгэмд өөр өөр ашиг сонирхол бүхий бүлгүүд орших нь зөв гэж хүн амын дөнгөж 1/3-ээс доош хувь үзэж байх жишээтэй. Нийгэм дэх олон урьгалч үзэл “хортой” гэж бараг 80 хувь үзэж байсан бол харин өнөөдөр 20 жилийн дотор энэ хувь буурч плюрализмыг 1/3 хувь нь дэмжиж байна, Засгийн эрх мэдлийн хуваарилалт, тэнцлийн зарчмын талаар иргэдийн ойлголт жигд биш нь мөн ажиглагдана. Судалгааны дүгээс харахад Парламентын талаар монголчуудын мөн 1/3 орчим хувь зөв ойлголттой байна. Гэсэн ч, шүүх эрх мэдлийн хараат бус байдлыг өнөөдөр монголчуудын 55 орчим хувь нь чухалчилж байгаа нь онцлууштай юм. Бүхэлдээ либерал ардчилсан үнэт зүйлсийн динамик нь монголчуудын хувьд жигд биш бөгөөд 6 баллаар дүгнэхэд өнөөдөр 3,0 илэрхийлэлтэй байгаа нь дундаас доогуур юм.

Гурав. Авторитаризмаас хүнийсч буй байдал

Авторитаризмаас хүнийссэн эсэх байдлыг хэмжихдээ “нэг хүний хүчтэй удирдагчийн”, “цэргийн засаглал”, “нэг намын” дэглэмийг судалгаандаа оруулан

⁷ Хүснэгт 1.

⁸ Yu-tzung Chang, Yun-han Chu, Larry Diamond. A Longitudinal and Comparative Analysis of Citizens' Orientations toward Democracy and Their Evaluation of the Overall Performance of the Democratic Regime in East Asia. Working Paper Series: N 53. www.asianbarometer.org

жишиж үзсэн болно /Хавсралт 3/. Монголчуудын хувьд 6 баллын шатлалаар харьцуулбал энэ хэмжүүрийн дундаж нь мөн бууралттай байна. Энэ дотроос монголчууд парламентаас татгалзаж “нэг хүний хүчтэй удирдагчийг” хүсэмжилж байгаа нь анхаарал татна. Азийн бусад улсад нэг хүний удирдлагыг 2/3 эсэргүүцэж байхад харин монголчуудын 2/3 нь эсрэгээр ийм удирдлагат тогтолцоог хүсээд байна. 2002 оныг 2022 онтой харьцуулахад ардчилсан дэглэмт тогтолцоог сөрсөн ийм хандлага нэмэгдсэн.

Сөрөг хүчингүй, “нэг нам бүхий” улс төрийн системийг 70 гаруй хувь эсэргүүцсэн хэвээр. Эсрэг талаас нь харьцуулбал, өнөөдөр монголчуудын 20 орчим хувь олон намын системийг эсэргүүцдэг аж.

Авторитаризмын бүхий л хувилбарыг эсэргүүцсэн дундаж нь 2 орчим байгаа нь доогуур үзүүлэлт юм. 2002 оноос хойш авторитар эдгээр хувилбар тус бүрийг үгүйсгэх хандлага буурч, дэмжих хандлага тогтмол нэмэгдсээр байгааг харьцуулалтаас харж болно. Жишихэд, ардчиллаар бидний урд яваа Япон, БНСУ-д хүн амын олонх бүх хувилбарыг жигд эсэргүүцдэг. “Цэргийнхний засаглалын” тухайд бид тууштай түүнийг эсэргүүцэж эсрэг байр суурьтай байгаа ба энэ хандлага тогтвортой илэрсээр байна.

Ардчиллыг дэмжих хэмжүүрээр монголчууд солонгос, тайванчуудаас дээгүүр буй боловч нэг хүний авторитар дэглэмийг илүү дэмжээд байгаа нь зөрчилтэй мэт. Монголчуудын ардчиллын талаархи мэдлэг, туршлага цэгцтэй биш, холилдсон шинжтэй гэдгээр үүнийг тайлбарлаж болох боловч монголын улс төрийн тогтвортой биш байдал, эрх баригчдын авлига, хээл хахуулийн эцэс төгсгөлгүй хэргүүд шүүхд очоод замхардаг, шүүх нь улс төрийн нөлөөнд автамтгай байдал зэрэг нь олон нийтийг “хатуу гар” хүсэмжлэхэд хүргэж буй ч байж мэднэ. Солонгосчууд тухайлбал, авторитаризмыг “үзэхгүй” боловч ардчиллын тухай тэдний ойлголт, хүлээлт өндөр учраас тэр хэрээр ардчиллаа илүү шүүмжилж, шаардаж, илүү хурц хандах гээд байдаг байна.

Б. Ардчиллын чанарыг хэмжихүй

Ардчиллын чанарыг хэмжих иргэдийн үнэлгээг хоёр огтолцлын уулзвар дээр гаргана⁹. Үүнд:

- нийлүүлэлт (*supply*) буюу улс төрийн лидерүүд, төр засгийн байгаа байдал нь ардчиллын шинж төрхийг тодорхойлно. Муу засаг, авлигажсан эрх баригчид, улс төрчид, согогтой институци нь либерал ардчиллын үнэт зүйлсийг ном ёсоор нийлүүлж чадахгүй.

- эрэлт (*demand*) буюу ардчиллын чанарыг иргэд хэрхэн үнэлж буй нь ардчилсан дэглэмээс тэд өөрсдөө юуг, ямар хэмжээнд хүсэмжилж буйгаас хамаарна. Либерал ардчилсан үнэт зүйлс бүхий иргэд илүү юм эрэлхийлэхээс гадна ардчилсан дэглэмд илүү шүүмжлэлтэй ханддаг нь батлагдсан. Өөрөөр хэлбэл, “ардчилсан үзэлтнүүд” ардчиллын хамгийн төвөгтэй үйлчлүүлэгчид болдог. Энэ нь харин ерөөсөө муу үзэгдэл биш. Макро түвшинд либерал ардчилсан үнэт зүйлсд тулгуурласан эрэлт өндөр байх тусам сайн засаг нийлүүлэгдэж, тэр хэрээр ардчилсан дэглэмийн легитим чанар нэмэгддэг хамааралтай байдаг байна.

Тэгвэл ардчилал юу юунаас бүрддэг, түүний бүрдэл элемент юу вэ? Үүнд хамгийн эхэнд бүх нийтийн сонгуулийн эрх, чөлөөт, өрсөлдөөнт сонгууль, улс төрийн олон нам, мэдээллийн альтернатив эх үүсвэр зэрэг багтана. Үүн дээр, сонгуулийг утга төгөлдөр, чөлөөт болгоход хүргэх иргэний болон улс төрийн эрх чөлөө орно. Мөн гадны болон өөрийн элитүүдийн учруулж болзошгүй саад нөлөөллөөс ангид үйл

⁹ Larry Diamond and Leonardo Morlino. 2005. “Introduction”. In Larry Diamond and Leonardo, (eds), *Assessing Quality of Democracy*, pp. x-xi. The John Hopkins University Press.

ажиллагаа явуулах чадамж бүхий ардчилсан институтийн хараат бус байдал үүнд зайлшгүй багтана.

Чанар гэж юу вэ? *Процедур, агуулга, үр дүн* гэсэн үзүүлэлттэй түүнийг холбон тайлбарладаг. Процедур талын 5 хэмжүүрт эрх зүйт ёс, оролцоо, өрсөлдөөн, босоо ба хэвтээ тайлагнал багтана. Агуулга талын 2 хэмжүүр нь иргэний ба улс төрийн эрх чөлөө, улс төрийн тэгш байдлаас бүрдэнэ. Үр дүнгийн хэмжүүр бол хариуцлага (нийтийн зүгээс илэрхийлэгдэж буй эрэлтийг засгийн бодлого хангаж буй байдал) юм.

АБС эдгээр 8 хэмжүүрийг 25 бүлэг асуулт болгон асуулгадаа багтаан явуулдаг¹⁰. Хүснэгт 4-т буй тоо бол хариултыг (санал нийлнэ, эсвэл санал нийлэхгүй гэдгээр) зэрэг, сөрөг талаас нь харуулсан болно. Эндээс юу ажиглагдаж байна:

- Азийн хөгжиж буй ардчилсан улсын адил Монголд шүүхийн системийн асуудал тулгамдсан хэвээр байна.
- Төр засаг хуулиа сахидаг гэдэгт мөн иргэдийн итгэх итгэл доогуур. Монголд энэ үзүүлэлт Аийн бусад улсаас доогуур байна.
- Авлига нь Азийн улсуудын хамгийн том сорилт болсоор байгаагийн адил Монголд энэ мөн том асуудал хэвээр байна. Авлигатай тэмцэж буй засгийн газрын чармайлтыг ч олонх бас хангалтгүй гэж үзнэ.
- Сонгуулийн өрсөлдөөнт, чөлөөт шинжийн шаардлагыг Монгол хангаж байгаа боловч намууд, нэр дэвшигчдээс сонголт хийхэд хүндрэл учирдаг гэж үзнэ.
- Оролцооны тухайд монголчууд хамгийн идэвхтэйгээрээ Азийн бусад улсуудаас сондгойрно. 26,8 хувь нь сонгуулийн улс төрд (сонгуулийн уулзалт цуглаанд оролцдог, аль нэг нэр дэвшигчийн төлөө бусдыг ухуулдаг, өөр бусад хэлбэрээр идэвхтэй байдаг) зэрэг гурван хэлбэрээр оролцдог бол 40,1 хувь хоёрт нь оролцдог бөгөөд эдгээрийг нийлүүлбэл монголчуудын 2/3 сонгуулийн үеэр улс төрийн ямар нэгэн идэвхтэй үйл ажиллагаанд оролцдог байна.
- Сонгуульт ардчиллын¹¹ босоо хариуцлагын наад захын шаардлага Монголд хангагдсан байна гэж үзнэ. Харин төр засгийн ил тод байдал үгүйлэгдэж, мэдээллийн хаалттай байдлын асуудал тулгамдаж байна.
- Хэвтээ хариуцлагын тухайд төр засаг нь хууль дүрмээ зөрчиж байхад шүүх нь хяналтандаа байлгаж чаддаггүй гэж иргэд дүгнэнэ. Хууль тогтоох байгууллага засгийн газраа хянах чадамж бас л анхаарах асуудал гэж үзнэ.
- Эрх чөлөөний хэмжүүрийн хувьд байдал хамаагүй дээр буюу иргэдийн 2/3-оос дээш хувь үг хэлэх, эвсэн нэгдэх зэрэг эрх Монголд сайн хангагдсан гэж үздэг байна. Гэсэн хэдий ч Азийн шинэ ардчилсан бусад улсын адил Монгол улс “Фрийдом хаус”¹²-ын үнэлгээгээр “бүрэн эрх чөлөөт” болоогүй л байгаа.

Дүгнэлт

1989 оноос эхтэй ардчиллын агуулга, зорилгод монголчуудын дийлэнхи итгэсэн хэвээр байгаа ба ардчилал, зах зээлийн эдийн засаг нь Монголын хөгжлийг тодорхойлох ёстой гэдэгт эргэлзэхгүй, итгэл бүхий байна. Онол, арга зүйн хэллэгээр Монгол улс сонгуульт ардчиллын хүрсэн түвшингээс ахиж нягтрал бүхий ардчиллыг¹³ бий болгохын тулд анхаарах асуудал байгааг судалгааны дүн харуулж байна. Үүнд:

- Монгол дахь ардчиллын чанарын түвшинд ахиц гарч буй тухай ярих хараахан болоогүй байна.

¹⁰ www.asianbarometer.org

¹¹ Electoral Democracy

¹² www.freedomhouse.org

¹³ Consolidated Democracy

- Либерал ардчиллын үнэт зүйлс төлөвшлөө олсоор байгаа боловч нэлээд хэсэг нь Монголд хөгжөөгүй хэвээр байна.
- Ялангуяа процедурын хэмжүүр болох авлигын хяналт, хэвтээ хариуцлагын тогтолцоо болон эрх зүйт ёс дутмаг байна.
- Иргэдийн эрэлт хэрэгцээ, санаа тавьж байгаа зүйлийг төр засаг нь анхааралдаа авч хариуцан гүйцэлдүүлж, хэрэгжүүлдэг байхыг олон нийт хамгийн их үгүйлж байна. Одоогийн байгаа байдал нь ардчилсан бус арга барил давамгайлсаар байгааг харуулна.
- Өрсөлдөөнт сонгуулийн системийг улам хөгжүүлэх, бохир улс төрөөс зайлах, сонгогдсон улс төрчдийн авлигад автах явдлаас сэргийлэх хуулийн хамгаалалт үгүйлэгдэнэ. Сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн хатуу чанд зохицуулалтыг боловсруулах.
- Хүний эрхийг хамгаалах гол цайз болох шүүхийн салбарыг улс төрийн нөлөөллөөс ангижруулах, хараат бус байх дархлаа, чадамжид олон нийт итгэхгүй хэвээр байгаа нь ноцтой үзэгдэл юм.

Харилцан уялдаатай шийдэгдэх учиртай эдгээр тулгамдсан асуудал нь ардчиллын легитим байдлын төлөвшилд шууд нөлөөлөх ба шийдэгдсэнээр ардчиллын чанарт ахиц гарах урьдчилсан нөхцөл болох хамааралтай юм.

Abstract: For the quality of democracy, third-wave still faces a variety of problems. As the gap between democracy's promise and reality widened, democratically elected government officials were corrupt, incapable of competing, government disregarded the voices of citizens, and a new vision of new democracies with weak voter confidence.

Key words: Quality of democracy, legitimacy of democracy, values of democracy

Ашигласан ном зүй:

Diamond, Larry. 1999. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Larry Diamond and Leonardo Morlino. 2005. "Introduction". In Larry Diamond and Leonardo, (eds), *Assessing Quality of Democracy*, pp. x-xi. The John Hopkins University Press.

Chu, Yun-han, Larry Diamond, Andrew Nathan, and Doh Chull Shin, eds, 2008, *How East Asians View Democracy*. New York: Columbia University Press.

Emmerson, Donald K. 2012. "Minding the Gap between Democracy and Governance.:" *Journal of Democracy*, 23(2): 62-73.

Yu-tzung Chang, Yun-han Chu, Larry Diamond. *A Longitudinal and Comparative Analysis of Citizens' Orientations toward Democracy and Their Evaluation of the Overall Performance of the Democratic Regime in East Asia*. Working Paper Series: N 53.

www.freedomhouse.org

www.asianbarometer.org.

Хавсралт 1

	2002	2006	2010	2014	2018	2022
Хүсэл тэмүүлэл /desire/	91.6	94.4	-	75.3	70.5	70.6
Таарч тохирно /suitable/	86.3	84.4	84.1	73.5	74.4	68.3
Үр ашигтай /effective/	78.4	77	74.6	63	65.6	52.1
Бусад дэглэмээс илүү /prefer/	57.1	39.7	48.4	43.7	36.9	36.7
Эз-ийн хөгжлөөс илүү чухал	48.6	28	28.2	25.6	22.4	19.5
<i>Дундаж</i>	<i>3.6</i>	<i>3.2</i>	<i>2.4</i>	<i>2.2</i>	<i>2.1</i>	<i>2.0</i>

Хавсралт 2

<i>"Үгүй" гэж үзэж буй хувь</i>	<i>2002</i>	<i>2006</i>	<i>2010</i>	<i>2014</i>	<i>2018</i>	<i>2022</i>
Төр засаг өрхийн тэргүүнтэй адил	33.6	26.3	42.8	41.9	41,6	50.3
Нийгэмд явагдах аливаа хэлэлцүүлгийг төр засаг хянах ёстой	22.3	14.5	23.7	28.3	23,0	33.1
Нийгэм олон бүлэгт хуваагдах нь муу	30.7	16.2	27.4	23.7	32,9	28.1
Шүүх нь засгийн газрын байр суурийг харгалзах ёстой	71	42.8	54.7	50.5	68,0	55.9
Парламентын хяналтан дор байвал Засгийн газар олигтой ажил хийж чадахгүй	38.8	36.1	43.3	46.5	49,2	35.5
"Ёс зүйтэй" удирдагчидад эрх мэдэл олгож болно болно	29.7	17.7	23.7	24.5	26,2	34.5
Олон урьгалч үзэл нийгэмд хортой	19.3	23.2	35,0	28,0	44,7	33.6
<i>Дундаж</i>	<i>2.5</i>	<i>2.2</i>	<i>2.5</i>	<i>2,5</i>	<i>3.0</i>	<i>3.0</i>

Хавсралт 3

	2002	2006	2010	2014	2018	2022
Нэг хүний засаглалыг эсэргүүцнэ	66.1	35.8	42.7	34.2	37	41.8
Нэг намын засаглалыг эсэргүүцнэ	72.4	70.4	73.7	66.8	71.3	73.9
Цэргийнхний засаглалыг эсэргүүцнэ	85.8	83.3	86.1	77.8	86.2	82.8
<i>Дундаж</i>	<i>2.2</i>	<i>1.9</i>	<i>2.0</i>	<i>1.8</i>	<i>1.9</i>	<i>2.0</i>

Хавсралт 4

		2006	20	20	20	2
			10	14	18	022
1. Эрх зүйт ёс	Гэмт хэрэгт холбогдсон түшмэдүүдийг шүүх ямагт шийтгэдэг	62.7	27.6	42.8	19.3	----
Хууль сахидаг засаг	Төр засгийнхан хууль зөрчиж, эрх мэдлээ хэтрүүлдэггүй	24.7	18.9	25.3	21.6	17.4
	Орон нутгийн удирдлагын түвшин дэх авлигын тархалт	45.6	50.3	48.7	42.8	56.2
Авлигын хяналт	Төр засгийн дээд түвшин дэх авлигын тархалт	71.1	79.7	73.8	75.1	82.0
	Авлигыг таслан зогсоох төр засгийн чармайлт	51.2	35.1	51.9	53.4	10.9
2.Өрсөлдөөн	Намуудаас сонголт хийхэд сонгууль нь боломж олгодог	48.4	36.6	43.5	37.1	34.4
	Сонгуулийн үеэр ХМХ намуудыг адил сурталчилдаг	62.5	78.3	79	---	--
	Сонгууль хэр чөлөөтэй, шудрага явагддаг вэ?	66.8	67.6	86.1	81.4	72.5
3. Оролцоо	Сонгуульд санал өгч оролцсон байдал	83.5	85.7	89.1	81.4	83.6
	Сонгуулийн кампанит ажилд хамрагдсан байдал	60.8	51.7	55.6	41.9	41.3
	Тодорхой нэр дэвшигчийг дэмжиж бусдыг ятгасан байдал	31.4	35.3	31.7	31.0	21.8
4. Босоо хариуцлага	Таалагдахгүй засгийг солих иргэдийн эрх	81.8	75.5	75.3	79.1	79.1
	Сонгуулийн хооронд иргэд төр засгийг хариуцлагад татаж чаддаггүй	63.6	63.6	70.1	63.1	58.5
	Төр засаг иргэдээсээ чухал мэдээллийг нуудаггүй	34.6	26.5	38.2	21.6	28.0
5. Хэвтээ хариуцлага	Төр засгийн удирдагчид хууль зөрчихөд шүүх яаж ч чаддаггүй	71.9	86.2	73.9	75.9	76.9
	Парламент засгийн газраа хянаж чаддаг эсэх	54.9	19.9	32.6	22.9	22.3
6. Эрх чөлөө	Хүмүүс бодсон санаснаа чөлөөтэй илэрхийлэх эрхтэй	68.8	57.7	60.1	57.4	58.9
	Хүмүүс айдасгүйгээр эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй	78.6	75.4	72.7	69.8	73.2
7. Тэгш эрх	Төр засаг иргэдэд аливаа /яс үндсээр/ ялгаваргүйгээр ханддаг	34.1	79.1	75.8	68.2	60.0
	Хүмүүс хоол, хувцас, сууц зэрэг үндсэн нөхцлөөр хангагдсан	32.8	26.5	37.3	34.1	30.4
8.Хариуцлага, гүйцэтгэл	Иргэдийн эрэлт, хүсэлтийг засгийн газар хангаж ажилладаг	24.6	13.5	26.6	14.1	10.4
	Төр засаг иргэдийн асуудлыг шийдэх боломжтой эсэх	61.3	60.2	67.8	59.2	47.6